folklor/edebiyat, cilt:18, sayı:70, 2012/2

Çokkültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi

Mustafa Çarpar*

Giriş

Çokkültürlülük politikaları ulusdevletlerin, yoğun göç alan Batılı ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi göçmenler tarafından oluşturulmuş devletlerin farklı etnik, dilsel ve dinsel kimliğe sahip bireylerin ve/veya toplumların egemen kültür içinde kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlamak amacıyla gündeme getirilmiştir. Bu anlamda çokkültürlülük politikaları, farklı etnik, dinsel ve dilsel toplulukların bir arada yaşadığı devletlerdeki birkültürlülük politikalarına tepki olarak doğmuştur denebilir. Bu anlamda çokkültürlülük, bir ülkede var olan farklı etnik, dinsel ve dilsel grupların kendi kültürlerini yaşamaları, yaşatmaları, onu kamusal ve özel alanda kullanmaları hakkını ifade etmektedir. Ama çokkültürlülük, etnik, dinsel ve dilsel grupların yanı sıra cinsellik, cinsel eğilim, yaş, sınıfsal durum, dini/manevi yönelim ve diğer kültürel boyutları kapsayacak şekilde de kullanılmaktadır (American Psychological Association, 2002). Kavram bu çalışmada daha dar kapsamda, etnik, dinsel ve dilsel grupları içerecek şekilde kullanılacaktır.

Çokkültürlülük tartışmaları özellikle Amerika, Kanada, Avustralya gibi farklı ülkelerden ve kültürlerden gelen göçmenlerin oluşturduğu devletlerde gündeme gelmiştir. Daha önceleri kültürel çoğulluk bağlamında bu ülkelerdeki azınlıkların hakları gündeme gelmişse de çokkültürlülük veya çokkültürcülük politikaları ilk

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Öğretim Üyesi.

kez Kanada'da dillendirilmiştir (Petrozza 2002). "Kanada hükümetinin, 1970'ler sonrası göçmenleri asimile etmek yerine çoketnikli yapıyı ilerletmek için kullandığı bir terim olan" (Kymlicka 1998: 47) çokkültürlülük kavramını ilk dillendiren ise yine Kanada başbakanı Pierre Trudeau olmuştur (Vatandaş, 2002: 30). Çokkültürlülük esas olarak İngilizce konuşan Batı ülkelerinde resmi ulusal politika olarak 1971'de Kanada'da başlamış ve 1973'de Avustralya'da asimilasyoncu politikaların yerini almıştır. Ardından da Avrupa Birliği üyesi birçok devlet tarafından kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur. Fakat özellikle Danimarka ve Hollanda başta olmak üzere bazı Avrupa devletleri bu çokkültürlülük politikasından vazgeçip tekkültürlü(/birkültürlü) politikalara geri dönmüşlerdir (http://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism, tarih: 03.10.2011; ayrıca bkz. Parekh, 2002: 6-7).

Çokkültürlülükle ilgili araştırmalar, daha çok farklı ülkelerden kitlesel göçler sonucu kurulmuş Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerle, yoğun işgöçü alan çoğunluğu Avrupa'da olan devletleri kapsamaktadır. Dolayısıyla çokkültürlülük kavramı ve uygulaması ile ilgili tartışmalar, yorumlar ve açıklamalar da genellikle bu devletlerle ilgili olmaktadır. Ayrıca bu ülkeler dışında yerleşik halkının çoketnili, çokdilli, çokdinli olduğu ülkeler bulunmaktadır. (Genel anlamda Kymlicka birinci gruba çoketnikli devletler, ikincisine çokuluslu devletler demektedir [Kymlicka, 1998]. Türkiye ikinci grup ülkeler arasında değerlendirilebilir.)

Bu makalenin amacı çokkültürlük ideolojisi ve çokkültürlülük politikaları tartışmalarından bağımsız olarak "kendiliğinden" çokkültürlü olan bir toplumda bir ders olarak antropolojinin işlevini ve birbirini anlayan gruplardan oluşan bir toplum inşa etmede alacağı rolü tartışmaktır. Fakat daha önce çokkültürlülük ve çokkültürlülük politikası ile ilgili kısa bir bilgi verilecektir.

Çokkültürlülük Tartışmaları

Çokkültürlülük oldukça tartışmalı bir kavramdır. Tartışılmasının nedeni, sadece beşeri bilimlerde kullanılan birçok kavram ve terim gibi çokkültürlülüğün bu alanda çalışanlar tarafından kabul görmüş net bir tanımının olmamasından değil, aynı zamanda bir politika olarak çokkültürlülük uygulamalarında da bir görüş birliğine varılamamasındandır. Birçok sosyalbilimci alandaki bir kavramı kendi teorik yaklaşımı doğrultusunda yorumlayıp kullanabilmektedir. Çokkültürlülük kavramında da aynı şey olmaktadır. Ayrıca sadece bir çokkültürlülükten bahsetmek de mümkün değildir. Yuki Motani (2001: 1) muhalif, baskın/egemen, liberal ve anaakım olmak üzere dört tür/tip çokkültürlülük olduğunu belirtmektedir ve bunların her biri çokkültürlülüğü az çok birbirinden farklı şekilde yorumlamaktadır. Parekh ise çokkültürlülük bağlamında üç politik bütünleşme türünden bahsetmektedir: Prosedürcü, sivil asimilasyoncu ve darı modelleri (Parekh, 2002: 255-264).

Çokkültürlülük veya çokkültürcülük liberal ideolojiye içkin bir kavram olmanın yanı sıra postmodernizmle ve elbette küreselleşmeyle de ilişkilidir. Aynı zamanda çokkültürlülük, azınlık haklarının liberal ve postmodern projesi

olarak da nitelendirilmektedir (Bkz. Tekinalp, 2005). Çokkültürlülüğün ne olduğu konusunda liberallerin tek bir tanım etrafında birleştikleri söylenemez. Sağ ve muhafazakâr liberaller genellikle çokkültürlülüğe mesafeli yaklaşırken veya her şeye rağmen başat bir "resmi kültür"ü önceleyip çokkültürlülüğü salt bireysel bir hak olarak değerlendirirken; sol liberaller çokkültürlülüğe daha sıcak bakmakta ve bireysel haklar esas olmakla birlikte grup haklarının da dikkate alınması gerektiğini savunmaktadırlar (Bkz. Kymlicka 1998; Rokfeller, 1996: 95-105; Parekh, 2002). İngiltere'de muhafazakârlar daha da ileri giderek çokkültürlülük politikalarının zaman içinde yerli toplumu dışarıdan gelen göçmenler tarafından sömürgeleştireceğini ileri sürmektedirler (Schnapper, 2005: 406).

Çokkültürlülük sadece liberaller arasında tartışılmamaktadır. Sağ, sol, milliyetçi, sosyalist ideolojiler de çokkültürlüğü enine boyuna tartışmaktadırlar. Esasında hem milliyetçi kesim hem de bazı sol ve sosyalist anlayışlar çokkültürlülüğü olumsuz olarak eleştirme eğilimindedirler. Bu iki anlayışın eleştirisi bazı noktalarda çakışmakta, ancak temel noktalarda ayrılmaktadır.

Çokkültürlülüğe ulusdevlet ve milliyetçilik paradigması çerçevesinden yaklaşanlar çokkültürlüğü Batılı emperyalist devletlerin milli devlet içine soktukları bir nifak olarak değerlendirirler. Aşağıdaki cümleler milliyetçilerin (Türk milliyetçilerinin) çokkültürlülüğe bakışını gösteren oldukça net bir örnektir:

"[Çokkültürlülük] özde, dünyayı, çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırarak, kendileri için açık bir pazara dönüştürmeyi hedefleyen Batı'lı çokuluslu küresele sermayenin geliştirdiği, ulus devletleri etniklik temelinde bölmeye yönelik, sistemli bir akımın adıdır. Çokkültürcülüğün hareket noktası, 'çokkültürlülüğü', bölünmesi hedeflenen ülkeye bir 'zenginlik' olarak empoze ederek benimsetmek, çokkültürcülüğün, resmi bir devlet politikası haline dönüştürülmesini sağlamak, bu şekilde, etnik gruplar tahrik edilerek, bu ülkenin ulusal direncini zayıflatmak, ülkenin bölünmesine içte zemin hazırlamaktır." (Önder, 2007: 55).

Aynı zamanda katı ulusdevletçi olan milliyetçilere göre çokkültürlülük politikaları bilinçli olarak üretilmekte ve özellikle etnik konularda hassas olan ülkelere empoze edilmektedir. Böylece o ülkeler güçsüz hale getirilmekte ve ülkenin parçalanmasına, daha kolay sömürülmesine zemin hazırlanmaktadır. Yugoslavya çokkültürlülük politikalarının yıkıcılığına verilen başlıca örneklerden biridir. Yugoslavya'da farklı etnik gruplar harekete geçirilerek ve etnik farklılıklar kaşınarak kanlı bir biçimde parçalanmasına neden olunmuştur (Bkz. Tekinalp, 2005). Diğer yandan ulusdevleti savunanlar bir ülkede birden çok etnik ve dilsel grubun varlığını kabul etmeye pek yanaşmazlar. Bu grupta yer alanlar her şeye rağmen farklı etnik ve dil gruplarının bulunması durumunda bunların başat gruba tabi olması gerektiğini savunurlar. Bunun için de asimilasyonun her türünün devreye sokulmasında bir sakınca görmezler. Milliyetçilere göre etnik, dilsel ve dinsel gruplara farklılıklarından dolayı verilecek herhangi bir "grup hakkı" Yugoslavya örneğinde olduğu gibi ülkenin kanlı bir biçimde bölünmesine neden olacaktır.

Ayrıca, çokkültürcülük, insanların üst (milli) kültür çerçevesinde kurduğu toplumsal bağın ortadan kalkmasına yol açarak, adeta bir anarşi ortamına davetiye çıkarır veya en azından insanların niçin birlikte hareket etmeleri ve içinde yaşadıkları topluma niçin sadakat duymaları gerektiği konusunu kuşkulu hâle getirir. Her farklı altkimliğin ya da altkültürün kabul edilmesi kargaşaya, anarşiye ve çatışmalara neden olabilir (Timur, 2011; Tekinalp, 2005). Bu nedenle de ulusdevlet ve milliyetçi ideolojilere göre, devletin ve milletin bütünlüğü düşünüldüğünde çokkültürlülük kabul edilebilir bir uygulama ve yaklaşım olamaz. Bununla birlikte görece daha "yumuşak" bir milliyetçiliği benimseyen modern laik ulusdevletler bütün kültürel farklılıklara aynı mesafede durarak vatandaşları ortak bir üstkimlik etrafında birleştirmeye çalışmaktadır.

İkinci grupta ise sol-sosyalistler yer alır. Bazı sosyalistlerin çokkültürlülüğe temel eleştirisi, bu ideolojinin emperyalist Batı tarafından halkları bölmek parçalamak ve onları daha kolay sömürmek üzere öne sürülen bir yöntem, parlak bir vitrin, asimilasyona giden kızıl bir halı olduğudur (Özbudun ve Demirer, 2006: 106, 136; Vatandaş, 2002: 242). Bu yönüyle sosyalist anlayışla sağ milliyetçi anlayışın çokkültürlülüğe bakışları benzerdir. Fakat ulusdevletçilerin ve milliyetçilerin aksine sosyalistler bir ülkedeki kültürel çoğulluğu ve farklı kültürel grupların kültürel haklarını kabul ederler. Onlara göre bir ülkede birbirinden farklı etnik, dilsel ve dinsel grup olabilir. Bu gruplar o devlet içinde kendilerini ifade edebilmeli, kendi kültürlerini rahatça yaşatabilmeli ve yaşayabilmelidir. Bu, o ülkenin bölünmesi anlamına gelmez. Fakat azınlıklar veya farklı etnik gruplar farklılıklarından kaynaklı haklarını kullanamıyorlarsa, federasyon, özerklik gibi taleplerde bulunabilir hatta o devletten ayrılma haklarını da kullanabilirler. Sosyalistlere göre çokkültürlülük politikaları gerçekte azınlıklara, farklı etnik gruplara kendilerini özgürce ifade etme ve kültürlerini özgürce yaşama ve geliştirme hakkı tanımaz. Çokkültürlüğe esas eleştiri de burada ortaya çıkar. Çünkü sosyalistlere göre çokkültürlülük politikaları aslında liberallerin iddia ettiği kadar özgürlükçü ve çoğulcu değildir. Bu çokkültürlülük politikalarıyla azınlıklara, etnik gruplara özgürlük veriliyor gibi yapılmakta ama esasında onların devletin başat kültürüne bir şekilde asimile edilmeleri sağlanmaktadır. Bu anlamda çokkültürlülük politikaları, Amerika'da uygulanan birer asimilasyon politikası olan "melting pot (eritme potası)" veya "salad bowl (salata kâsesi)" politikalarının farklı versiyonundan başka bir şey değildir (Özbudun, 2002; Özbudun ve Demirer, 2006: Vatandaş, 2002; Turner, 1993: 414). Nihayetinde "çokkültürcülük ya da çoketniklik taahhüdü göçmenlerin toplumla bütünleşip bütünleşmeyeceklerine değil, egemen kültürle nasıl bütünleşeceklerine ilişkin bir politika olarak anlam kazanmaktadır." (Vadantaş, 2002: 235).

Çokkültürlülüğe getirilen olumsuz eleştirilerden biri de çokkültürlülüğün kültürleri atomize ettiği, kültürler arasında her türlü geçişkenliği önlediği ve farklı etnik, dinsel ve dilsel gruplar arasına set çekerek onları birbirine yabancılaştırdığıdır. Kültürleri belli sınırlarda tutup oraya hapsetmek antropolojik anlamdaki "kültür"ün

yapısına/tanımına ters düşer. Çünkü hiçbir kültür saf-etnik olmadığı gibi durağan da değildir. Kültürler sürekli değişirler, dönüşürler ve daha önemlisi sürekli etkileşim halindedir. Oysa özellikle Kanada'da yasal olarak uygulamaya konulan çokkültürlülük politikaları, farklı kültürel grupların içlerine kapanmalarına yol açmakta, kültürel alışverişi ve etkileşimi engellemektedir. Dahası çokkültürlülükle etnik kimlik ve kültür kavramları birleştirilmeye başlanmıştır. Bu ise bazı tehlikeleri beraberinde getirir. Bu, bir etnik grup ya da ırk özelliği olarak kültürün özcüleşmesi riskinin yanı sıra kültürlerin sınırlılıklarını ve farklılıklarını vurgulamak suretiyle onları şeyleştirme, baskın kültürün diğerleri üzerinde hegemonya kurma ve grup kültürünü fetişleştirme tehlikesi taşır (Turner, 1993: 411). Dolayısıyla atomize edilmiş kültürler kapalı cemaatler oluşturur, bu da farklı etnik, dinsel ve dilsel gruplar arasındaki uyumu, alışverişi, etkileşimi yok eder; bunun sonucunda ise yabancılaşma ve çatışma doğabilir.

Çokkültürlülük bireysel tercihlere vurulmuş bir darbe olarak da değerlendirilmektedir. Eleştirilere göre çokkültürlülük politikalarında her bir kültür çevresi kapalı bir cemiyet haline gelecektir. Cemiyetler ise bireyler üzerinde büyük bir otorite oluştururlar. Birey, kolay kolay ait olduğu cemiyetin kurallarının dışına çıkamaz; birey cemaatin kurallarına katılmasa bile bunu dile getiremez. Bazen cemaat üyelerinin birçoğu cemaatin kurallarını yanlış bulsa da o kurallara uymak zorunda kalır. Eriksen (2002: 214) buna Mauritus örneğini vermektedir. Mauritus'ta Müslümanlara bir azınlık hakkı olarak şer'i kanunlarla yönetilme hakkı verilince Müslümanlar aile içi konularda kendi şer'i yasalarını uygularlar. Fakat bir süre sonra bu kanun yürürlükten kaldırıldığında, başta kadınlar olmak üzere birçok Müslüman'ın uygulanan şer'i yasaları istemediği hatta yasanın uygulanmasına karşı oldukları anlaşılır: Böylece kapalı bir cemaat içinde yaşayan bireyler onaylamadıkları bir sisteme zorunlu olarak uymak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla azınlıklara tanınan özel kültürel haklar bireyin seçme özgürlüğüne ve dolayısıyla liberal yaklaşıma aykırı bir durum ortaya çıkarabilmektedir. Oysa "[l]iberaller azınlık haklarını ancak bireylerin özgürlükleri ya da özerklikleri ile tutarlı oldukları müddetçe onaylayabilirler." (Kymlicka, 1998: 128).

Çokkültürlülük politikalarına yapılan önemli eleştirilerden biri de bu politikanın kültürel farklılıkları öne çıkararak etnik çatışmalara zemin hazırlamasıdır. Buna Eriksen'in deyişiyle (2002: 214) çokkültürlülüğün paradoksu da denebilir. Buna göre her bir etnik veya dinsel azınlık kendi varlığını ve haklarını ön plana alırken diğerlerinin haklarını görmezlikten gelecek veya Yugoslavya'da olduğu gibi onların haklarına tecavüz edecektir. Ayrıca özellikle Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde yaşayan göçmenlere tanınan kültürel haklar onların o ülkeye ve kültüre entegrasyonunu zorlaştıracaktır. Bu da o ülkelerin yerli halkını rahatsız edebilir. Entegre olmamış, üstelik bir de orijinal kültürünü yaşayan "dışarılıklı" bir grup, ülkelerin yerlileri tarafından ülkelerinde istenmeyebilir ve bu durum yabancı düşmanlığına yol açabilir. Sonuçta çokkültürlülük ve çokkültürlülük politikaları

işlemez hale gelir. Sonuç olarak egemen kültür azınlık kültürleri üzerinde dışlayıcı bir baskı oluşturabilir. Nitekim bugün Avrupa'da ortaya çıkan "yabancı düşmanlığı" ve devletlerin de çokkültürlülük politikalarından vazgeçmeye başlamaları, entegrasyonu ön plana almaları çokkültürlülüğün yürümediği anlamına gelmektedir (Tekinalp 2005).

Çokkültürlülüğün "bölücü", yıkıcı, ötekileştirici, vb. yönünü vurgulayanlara karşın çokkültürlülüğü savunanlar esasen çokkültürlülüğün sanıldığı gibi bölücü olmadığını, kültürleri atomize bir hale getirmediğini; tersine ortak bir kültür yaratabileceğini ileri sürmektedirler. Raz, çokkültürlülüğün tek bir siyasal toplum içinde çeşitli kültürel grupların varlığını sürdürmesini açıkça onaylamanın yanı sıra, ortak bir kültürün varlığını da gerekli kıldığını vurgulamaktadır (Akt. Habermas, 2002: 54). Parekh de çokkültürlülüğün parçalayıcı değil, birleştirici olduğunu şu ifadelerle savunmaktadır:

"Diğer toplumlar gibi çokkültürlü bir toplum da, ayakta kalmak için, geniş ölçüde paylaşılan bir kültüre ihtiyaç duyar. Birçok kültürü kapsadığı için, ortak kültür ancak bunların etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilir ve hem çeşitliliklerine saygı göstermek hem de onları ortak bir yaşam biçimi etrafında birleştirmek zorundadır." (Parekh, 2002: 280).

Bu, esas olarak çeşitlilik içinde birlik anlamına gelir. James Banks'ın ifadesiyle (Banks, 2006: 208; ayrıca bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Multicultural_education), "çeşitlilik olmadan birlik kültürel baskı ve hegemonyaya sebebiyet verir. Birlik olmaksızın çeşitlilik Balkanlaşmaya ve ulusdevletin parçalanmasına neden olur." Banks'ın bu ifadesi esasında çokkültürlülüğe tepkiyle yaklaşan ulusdevletçi anlayışa da bir tür uyarı niteliği taşımaktadır. Ayrıca çokkültürlü toplumlarda kültürler hem özel alanda hem de kamu alanlarında resmi ve gayriresmi olarak karşılaşırlar. Çokkültürlü toplumlardaki farklı kültürler merak ettikleri, kavrayamadıkları veya takdir ettikleri için birbirlerini sorgular, birbirlerine karşı çıkar, farkında olarak ya da olmayarak birbirlerinden bir şeyler alır, ufuklarını genişletir ve kültürlerinde büyüklü küçüklü değişiklikler yaparlar. Sonuçta aralarında bir hoşgörü doğar ve birbirini anlama konusunda bir anlayış meydana getirirler (Parekh, 2002: 281; Vatandaş, 2002: 19-21).

Özetle çokkültürlülüğe karşı olanlar, bu akımın gruplar arasındaki kültürel farklılıkları teşvik ederek birliği yıktığını ve bölücülüğü öne çıkardığını; çokkültürlülüğü savunanlar ise bu akımın bir devlet içinde azınlıkta olanların, beyaz olmayanların, kadınların, çalışanların, kısaca egemen baskın kültürün dışında kalanların haklarını koruduğunu savunmaktadırlar (Altaş, 2003: 86).

Çokkültürcülüğün toplumsal barışı, hoşgörüyü hatta bir ülkenin daha sağlam bir birlik yakalayacağını (Parekh 2002) savunanlara karşılık bu politikanın çoktan iflas ettiğini Avrupa ve Amerika'dan örneklerle kanıtlamaya çalışanlar da bulunmaktadır (Tekinalp, 2005). Özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası Amerika'da ve sonrasında aşırı göç alan Avrupa'da çokkültürlülük politikalarının ters teptiği

ve çokkültürlülüğün hızla terk edildiği, göçmenlere entegrasyonun dayatıldığı, Batı ülkelerinde yabancı düşmanlığının gittikçe arttığı, çokkültürlüğün kabul görmediği giderek daha sık dile getirilmektedir. Bu sonuç ve sorunlar çokkültürlülüğün kendine içkin olmasa da çokkültürlülük politikalarında bir sorun olduğunu göstermektedir. En azından ne devletlerin ne de bir ülkenin çoğunluk vatandaşlarının kültürel çoğulluğu içselleştirdikleri söylenebilir. Belki çokkültürlülüğün tutmamasının temellerini yüzyıllardır süregelen tarihsel, psikolojik, sosyolojik nedenlerde, milliyetçi ideolojinin beslediği ve biçimlendirdiği tekçi ve özcü eğitim sistemlerinde aramak gerekir. Ancak bu durum, antropolojik anlamda çokkültürlülüğün sorunlu olduğu, kabul edilemeyeceği ve eğitimde "çokkültürlülüğün" işlenemeyeceği anlamına gelmemelidir.

Çokkültürlülükle ilgili olarak yapılan analizlerin pek çoğunda (milliyetçi ve ulusdevletçi kanat bir yana bırakılırsa) esas olarak çokkültürlülüğün "idealine" ve içeriğine/kapsamına değil, onun asimilasyonu ve sömürüyü perdelemesine itiraz edilmektedir. Ayrıca çokkültürlülüğün, etnik farklılıkları ön plana çıkardığına, etnik çatışmalara zemin hazırladığına ve nihayet sınıfsal çelişkileri gizleyerek sınıf mücadelesi yerine etnilerarası çatışmayı ikame ettiğine (Özbudun 2002: 386) dikkat çekilmektedir. Marksist eleştirmenlere göre eşitsizliğin kaynağı kültürel farklar değil, kapitalizme bağlı sınıfsal yapıdır; dolayısıyla eşitlik uğruna gerçek bir mücadele vermek için kapitalizme bağlı yapısal ayırımcılıklara karşı mücadele etmek gerekir (Schnapper, 2005: 412).

Eğitimde Çokkültürlülük

Çokkültürlü eğitim de esas itibarıyla çokkültürlülük politikaları gibi tartışmalıdır. Bununla beraber çokkültürlü eğitimin kültürel zenginliği besleyeceği ve farklı kültürler arasında bir uyum sağlayacağı, gruplar arasındaki stereotipleri azaltacağı, kültürel gruplar arasındaki farkçılıklarla ilgili sorunları gidereceği yönünde görüşler öne sürülmektedir (Bkz. Ameny-Dixon, 2011). Fakat çokkültürlü eğitimin bir ülkede kültürler arasında var olan ilişkiyi yok edeceğini, her bir kültürel grubun kendi içine kapanmasına neden olacağını, nihayet amaçlanın tersine kültürel gruplar arasında bir hiyerarşi meydana getireceğini ve sonuçta birbirine yabancılaşmış etnik gruplardan oluşan bir toplum yaratacağını savunanlar da vardır. Bunun tipik örneği Quebec'tir. Quebec'te Fransızların okullarına sadece Fransızca konuşan grupların çocukları gidebilmektedir. İngilizce konuşanlar ise İngilizce ders veren okullara gidebilmektedirler (Tylor, 1996: 62-65). Sonuçta bu okullara gidenler diğer kültürel gruplarla hiçbir temas kuramamaktadır ve böylece çokkültürlü eğitim amacına ulaşmamış olmaktadır. Tersine bu uygulama kültürleri kapalı, etkileşimsiz hale getirmektedir.

Eğitim alanında çokkültürlülük ilk olarak Amerika'da uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle çokkültürlülük siyahlar, dağınık durumda bulunan diğer azınlık grupları adına üniversite müfredatı, ekstra kültürel programlar ve çeşitli

etkinliklerin okullarda temsil edilmesi talebi üzerine gündeme gelmiştir (Turner, 1993: 411; Torres, 1998: 43-44). Üniversitelerde öğrencilerin farklı kültürleri tanımasını amaçlayan bu uygulama daha sonra daha da genişletilmiştir. Amerika'da bazı üniversiteler, öğrencilerinin çokkültürlülükle ilgili en az bir ders almaları zorunluluğunu getirmiştir. Bu kural bazı yerlerde doktora öğrencileri için de geçerlidir (Cırık, 2008: 29). Daha sonra yoğun göç alan Avrupa ülkelerinde göçmen ailelerinin çocukları için çokkültürlü eğitim gündeme gelmiştir. Çokkültürlü eğitim politikalarına göre azınlık çocukları kendi anadilinden eğitim alma hakkına sahiptir. Bu nedenle de Avrupa'daki azınlıklar, örneğin Türkler çocuklarının anadillerinde eğitim talep etme hakkına sahiptirler.

Çokkültürlü eğitimin esas olarak asimilasyoncu yönünün olduğu konusu da tartışılmaktadır. Çokkültürlü eğitim konusunda yazılmış çok sayıda makale ve kitap inceleyen Sleeter ve Grant çokkültürlü eğitimin "azınlık öğrencilerine çoğunluğu oluşturan resmi kültür içinde yeteneklerini geliştirmesine yardım etmeyi; öğretmenlere de kültürel farklılığı öğretmeyi amaçlayan asimilasyoncu bir yaklaşım" olduğunu tespit etmişlerdir. Bu yaklaşım, esas itibarıyla çokkültürlü eğitimi beyaz olmayan öğrenciler için öngörmekte ve onların hâkim kültür içinde yaşayabilecek donanıma sahip olmasını ana hedef olarak belirlemektedir (Akt. Altaş, 2003: 40). Yazarlar çokkültürlü eğitimin azınlıkların hâkim kültürü tanıması ve ona uyum göstermesi için gerekli olduğunu vurgularlar. Buna karşılık çokkültürlü eğitimde çoğunluğu oluşturan grupların azınlıkları tanımalarına gerek olmadığını tespit etmektedirler. Çünkü bu uygulamada zaten azınlıklar çoğunluğa tabi olacaklardır ve onlara uyum sağlayacaklardır. Sonuç olarak çokkültürlü eğitimin eğitim politikasının asimilasyonist bir politika olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenler ve yöneticilerin çokkültürlü eğitime bakışları üzerinde olduğu yönünde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda öğretmenlerin ve yöneticilerin çokkültürlü eğitime farklı şekilde yaklaştıkları gözlenmiştir. Amerika'da yapılan araştırmalarda, bazı yerlerde yöneticilerin çokkültürlü eğitim algılarında okulların büyüklüğüne göre değişiklikler olduğu, özellikle kırsal ve sosyoekonomik düzeyin düşük olduğu bölgelerdeki yöneticilerin çokkültürlü eğitime sıcak bakmadıkları gözlenmiştir. Buna karşılık bazı araştırmalarda özellikle ilköğretim derecesindeki öğretmenlerin çokkültürlü eğitime sıcak baktıkları anlaşılmıştır (Cırık, 2008: 29-30). Benzer bir araştırma Türkiye'de de yapılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin çokkültürlü eğitime yönelik tepkileri de ölçülmüştür (Bkz. Yazıcı, Başol ve Toprak, 2009; Yavuz ve Anıl, 2010). Yazıcı ve arkadaşlarının Tokat ilinde yaptıkları alan çalışmasında öğretmenlerin çokkültürlü eğitimle ilgili görüşlerinde genel olarak olumlu yaklaşım gözlemişlerse de çokkültürlülüğe olumsuz yaklaşan öğretmenlerin olduğunu da tespit etmişlerdir. Araştırmada ilköğretim birinci ve ikinci kademe ile ortaöğretim öğretmenleri arasında, öğretmenlerin meslekte geçen sürelerine, öğretmenlik yaptıkları yerlere göre ölçülmüş ve anlamlı farklar bulunmuştur. Bu araştırmada meslekte daha yeni olan öğretmenlerin eskilere,

ilçelerde çalışanların şehir merkezlerinde çalışanlara, eğitim fakültelerinden mezun olanların eğitim enstitüsünden mezun olanlara, heterojen bir bölgede öğretmenlik yapanların homojen bir bölgede öğretmenlik yapanlara göre çokkültürlü eğitime daha olumlu yaklaştıkları tespit edilmiştir.

Çeşitli ülkelerde çokkültürlü eğitimin öğrenciler üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Yapılan araştırmalarda çokkültürlü eğitimin çocuklar üzerinde olumlu etkiler bıraktığı, çokkültürlü eğitim alan öğrencilerin farklı kültürlere daha saygıyla ve anlayışla yaklaştıkları aynı zamanda akademik olarak daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Ancak ailelerin ekonomik ve sosyal durumu ve aile içinde öğrenciye verilen bilgilerin de öğrencinin çokkültürlülüğe yaklaşımında etkili olduğu belirtilmektedir (Bkz. Cırık 2008). Diğer yandan yükseköğretimde de çokkültürlü eğitimin yararlı sonuçlar vereceği hatta bunun diğer okullar için bir model oluşturabileceği yönünde değerlendirmeler de yapılmaktadır (Ameny-Dixon, 2011).

Parekh (2002: 286) çokkültürlü eğitimi, "çokkültürlü biçimde oluşturulmuş ortak kültürü yaşatmanın en iyi yolu, çokkültürlü yönelimlere sahip bir eğitim sistemi" şeklinde tarif eder. Bununla birlikte çokkültürlülükte olduğu gibi çokkültürlü eğitim konusunda da tartışmalar yaşanmaktadır. Özellikle ulusdevlet biçiminde kurumlaşmış devletler eğitimin çokkültürlü olmasına şiddetle karşıdırlar. Ulusdevletler gerçekte tekuluslu, teketnili hatta tekdinli olmasalar da devletin tek bir ulustan, tek bir etniden, bazen tek bir dinden müteşekkil olduğunu iddia ederler. Buna bağlı olarak da farklı kültürel kimliklerin tek/başat kültürel kimliğe entegre olmasını ve/veya bu kültürün içinde erimesini isterler.

Farklı kültürel grupları tek bir ulusal kimlikte buluşturmanın yollarından biri de asimilasyon politikalarıdır ve eğitim kurumları bu asimilasyon politikalarının en etkin uygulanacağı alanlardır. Fakat 20. yüzyılın sonlarından itibaren bu asimilasyoncu politikalar sorgulanmaya başlanmıştır. Ulusdevletlerin önünde iki seçenek var gibi görünmektedir: parçalanmak ya da dönüşmek. Devletlerin kültürel çoğulluğu görüp ona uygun politikalar üretmesi, sorunun çözülmesinde önemli bir adım olabilir. James Banks'ın ifadesiyle,

"Dünya üzerindeki ulusdevletlerde ırksal, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel çeşitliliğin derinleşmesinden dolayı vatandaşlık eğitimi 21. yüzyılda değişmek zorundadır. Farklılıklardan oluşan demokratik bir toplumdaki yurttaşlar, paylaşılan ulusal bir kültür içinde etkin bir paylaşımın yanı sıra kendi kültürel topluluklarına bağlılıklarını da sürdürmelidirler. Çeşitlilik olmadan birlik kültürel baskı ve hegemonyaya sebebiyet verir. Birlik olmaksızın çeşitlilik Balkanlaşmaya ve ulusdevletin parçalanmasına neden olur. Çeşitlilik ve birlik bir ulusdevlette hassas bir denge içinde bir arada olmalıdır." (http://en.wikipedia.org/wiki/Multicultural_education, tarih: 03.10.2011).

Eğitimde çokkültürlülüğü savunan Parekh (2002: 286), çokkültürlü biçimde oluşturulmuş ortak kültürün, vatandaşlar arasında ortak bir aidiyet duygusu

yaratacağını, farklı kültürel gruplar arasında bir diyalog sağlayacağını ve bu diyaloğun ortak bir dil ve değerler kümesi oluşturacağını belirtir. Gerçekten de belki mutlak çokkültürlü bir eğitim politikası olmasa da çokkültürlülüğün esas alındığı bir eğitim sisteminde öğrenciler ortak bir insanlık duygu ve düşüncesini içselleştirebilir, farklı kültürlerle kolay diyalog kurabilirler. Çünkü çokkültürlü bir eğitim, farklı cinsiyet, yetenek, sınıf, ırk, vb. farklılıklar arasında geçişliliği onaylayan eğitim politikalarını ve pratikleri içerir. Bu yaklaşımı benimseyen eğitimciler, kültürel çeşitliliğin önemini, alternatif yaşam biçimlerini, ilkel (native) kültürleri, evrensel insan haklarını, sosyal adaleti, fırsat eşitliğini aktarabilirler (Leistyna, 2002: 24).

Eğitimde dünyanın ve özel olarak da aşağı yukarı bütün devletlerin çokkültürlü bir yapıya sahip olduğu vurgulanırsa insanların farklı kültürlere bakışı büyük ölçüde değişebilir. Bunun için mutlaka çokkültürlülük politikalarının benimsenmiş olması, okullara olumlu ve olumsuz yönleri belirtilen çokkültürlü eğitimin girmesi de gerekmez. Az çok birbirinden farklı toplumların ve bu toplumların sahip olduğu az çok farklı kültürlerin aynı değeri taşıdığı ve bu farklılıkların birbirini tamamladığı vurgulanması yeterli olabilir. Çünkü Parekh'in (2002: 286) vurguladığı gibi,

"Eğitim kurumları ve benzerleri aracılığıyla, diğer kültürleri andıran bir şekilde, çokkültürlü toplumun yaşaması için elzem olan farklılıklar arasındaki ortak yönleri bulma becerisi, farklılıkları kabul etme ve bunlardan keyif duyma isteği, ılımlılık ruhu, kültürel merak ve çözülmemiş anlaşmazlıklarla yaşayabilme becerisi gibi entelektüel ve ahlaki erdemleri besler ve geliştirir."

Parekh (2002: 290) eğitim sadece toplumsallaşmayla değil aynı zamanda insanlaşmayla da ilişkili olduğunu belirtir. Antropoloji bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir işlev görebilir. Bunun için de antropolojik bilginin okullara sistemli ve programlı bir biçimde girmesi, orta ve yükseköğretimde ders olarak okutulması yararlı olabilir.

Antropoloji ve Çokkültürlülük

Okullarda antropoloji dersinin gerekliliği konusuna geçmeden önce antropoloji disiplinine ilişkin kısa bir bilgi vermek, antropolojinin "günah"larını da görmek bakımından yararlı olacaktır. Böylece son zamanlarda "öteki"nin bilimi olarak gösterilen ve okullarda okutulması gerekli bir ders olarak önerilecek olan bu disiplinin geçmişi hatırlanacaktır. Dolayısıyla önerilecek olan bu dersin okullarda manipüle edilebileceği "her amaca uygun" olarak kullanılabileceği peşinen belirtilmiş olacaktır.

Bütün disiplinler gibi antropoloji disiplini de saf ve kusursuz olmadığı gibi "bir sömürge bilimi" olarak ortaya çıktığı büyük ölçüde kabul görmüştür. Başlangıçta (19. yüzyılda) birçok antropolog sömürgeci devletlerin resmi kurumlarıyla çalışmış ve işlerin daha iyi yürümesi için merkezi hükümete veya sömürgeci devlete bilgi taşımışlardır (Bkz. Asad, 2008). Amerika ve İngiltere başta olmak üzere güçlü Avrupa devletleri antropologları teşvik etmiş, desteklemiş ve resmi olarak

görevlendirmişlerdir. Dönemin antropologlarının birçoğu isteyerek Afrika, Amerika ve Asya'da birçok devleti kolonileştirme politikalarına destek olmuşlardır.

1920'lerde Türkiye'de "fizik antropoloji" olarak akademik çalışmalarla gündeme gelen antropoloji tıpkı başlangıçta Batı'da olduğu gibi saf bir antropoloji yapma amacını taşımaz. Türkiye'deki antropoloji Batı'daki gibi bir "sömürge antropolojisi" değildir, ama yine de Batı'nın antropolojisiyle benzer özellikler gösterir. Batı'dan etkilenir ama aynı zamanda Batı'ya karşı bir tepki niteliğindedir. Batı, uzun zaman Batılı "beyaz insan"ın üstün bir ırk olduğunu iddia eder, Türkler de dahil olmak üzere Batı dışında kalan bütün insanlığı aşağı ırk olarak görür. Fizik antropoloji insanın fiziksel yapısını, ten rengini, saç formunu inceler ve sonunda Batılıların fiziksel üstünlüklerini kültürel farklılıklarıyla da destekleyip ispatlamaya çalışır. 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de de benzer bir amaç güdülerek fizik antropolojiye ağırlık verilmişti. Türk antropologlar "Türk ırkı"nı diğer "ırk"larla karşılaştırılıp Türk ırkının ve dolayısıyla Türk milletinin ırklar içindeki seçkin veya ilk sıradaki yerini tespit eder (Maksudyan, 2005).

Türklerin yarattıkları maddi kültürlerin üstünlükleri ırksal açıklamaya destek olarak sunulur. 1930'lu yıllarda düzenlenen Türk Tarih Kongrelerinde ve Dil Kurultaylarında antropolojik bilgiler ışığında Türk ırkını yüceltici ifadeler ön plana çıkar. Aynı dönemde hızlı bir biçimde yetiştirilen antropologlar Türklerin saf ve üstün ırk olduğunu ispatlamaya çalışırlar. Bu arada zaman zaman çelişkili sonuçlar çıksa da Türkiye'de etnik ve kültürel olarak da tek bir milletin ve tek bir kültürün olduğunu "kanıtlar"lar: Üstün Türk milleti/ırkı ve eşsiz Türk (milli) kültürü.

Zaman içinde antropoloji disiplininde toplumlara ve kültürlere yaklaşımlarda değişmeler meydana geldi ve antropoloji bir anlamda "insanbilim"e dönüştü. Bu, yeni kuşak antropologların "öncü" antropologlarla ve ilk dönem antropolojisiyle yüzleşmeleri ve hesaplaşmaları sayesinde oldu. Bugün antropolojinin bir sömürge bilimi (Türkiye'de ise "ırkbilimi") olduğu söylenemez; ancak az önce de vurgulandığı gibi bu, antropolojinin kendinden saf, kusursuz veya kusurlu olmasıyla ilgili bir durum değildir. Bu, daha çok antropologun, genel olarak da biliminsanının bir disiplini (burada antropolojiyi) nasıl "kullandığı"yla ve "yorum"ladığıyla ilgilidir. Diğer herhangi bir sosyalbilim dalında olduğu gibi bu disiplin de bir "amaca hizmet edecek şekilde" kullanılabilir; bu bir anlamda tamamıyla biliminsanının insana ve doğaya bakışıyla ilgilidir.

Antropolojinin altdisiplinlerinden biri olan sosyal/kültürel antropoloji farklı toplumları, farklı kültürleri her boyutuyla inceleyen oldukça geniş bir alana sahip bir disiplindir. Her ne kadar ilkel toplumların bilimi olarak bilinse de sosyal antropoloji de değişen çağa ayak uydurmakta ve insanla ilgili her alanda kültürle bağlantılı olmak üzere araştırma yapmaktadır. Günümüzde ilkel toplumların yanı sıra (hatta onlardan daha çok denebilir; çünkü antropolojinin inceleyeceği "ilkel" toplum pek kalmadı) modern toplumlar da antropolojinin çalışma sahasına girmektedir. Dolayısıyla çokkültürlülük de antropolojinin çalışma alanı içinde değerlendirilmektedir. Ancak

yukarıda da vurgulandığı gibi antropoloji çokkültürlülük politikalarından ve buna bağlı tartışmalardan bağımsız olarak toplumların çokkültürlü olduğu tespitinden hareketle toplumların kültürel çoğulluğu ve çeşitliliği üzerinde durur.

Antropolojik çalışmalar aşağı yukarı hiçbir devletin sadece bir etnik, dinsel ve dilsel gruptan oluşmadığını göstermiş bulunmaktadır. Gerçekten de çevre topluluklardan izole, birkaç yüz kişiden ibaret az sayıdaki "ilkel" kabile bir yana bırakılırsa (ki böylesi toplulukların homojenliği de tartışmalıdır), bugün hiçbir toplumun ve hiçbir devletin ve hatta katı bir şekilde tanımlanmış ulusdevletin, sadece bir etniden, bir dil grubundan müteşekkil homojen bir yapıda olduğu söylenemez. Bugün homojen oldukları söylenen İzlanda ve Kore gibi devletlerin (Will Kymlicka, 1998, 25 n 1) ne derece homojen oldukları da tartışmalıdır.

Toplumlar ve devletler arasında her tür ilişkinin geliştiği, sürekli bir hareketliliğin ve göçlerin yaşandığı, "kültür turizmi"nin devletler tarafından teşvik edildiği bir dönemde artık hem etnik hem de kültürel olarak homojen bir devlet yapısından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Fakat bunlardan bağımsız olarak da ulusdevletler de içinde olmak üzere irili ufaklı devletler çokkültürlü bir yapıya sahiptirler. Özellikle Anadolu gibi tarihin eski dönemlerinden bu yana çok farklı kültürleri eşzamanlı ve artzamanlı olarak bir arada yaşatmış coğrafyalar doğal olarak çokkültürlüdürler.

İmparatorluklar, bilindiği gibi coğrafi ve bazen de siyasi ve idari yapıları gereği çokkültürlüdürler. Geniş bir alana yayıldıkları ve birbirinden az veya çok farklı din, dil, etnik toplumları kapsamaları ve bazı etnik, dinsel grupların güçlü pozisyonları nedeniyle yönetim politikalarında da az çok çokkültürlülüğe yer vermişlerdir. 13. yüzyılda Anadolu'da kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu da kendisinden önceki güçlü devletler gibi bu çokkültürlülüğü benimsemiş ve tarihe karıştığı 20. yüzyılın başına kadar da bazı gelgitler olmakla beraber bu özelliğini korumuştur. Osmanlılar, fethettikleri topraklarda yaşayan yerli toplumların dini inancına, diline, etnik kökenine pek müdahale etmemişlerdir. Fakat bu Osmanlıların farklı kültürlere kesinlikle hiçbir şekilde müdahalede bulunmadıkları anlamına gelmemelidir. Hâlihazırda çokkültürlülük politikaları karşıtı olanların şikâyetçi oldukları sorunların bazılarını Osmanlı yönetiminde görmek mümkündür. Özellikle farklılığın dine göre belirlendiği durumlarda egemen Müslüman kimliği dışında kalan farklı dinsel gruplara ek vergiler (cizye, bedel-i askeri gibi) yükleyerek ayırımcılığa tabi tutulmuşlardır. Hz. Ömer'in Kudüs'ü aldıktan sonra Hıristiyanları Müslümanlardan ayırmak için farklılıklarını gösterecek türden giysi giyme zorunluluğu uygulamasını Osmanlılar da gayrimüslimlere tatbik etmiştir. Devlet, gayrimüslimlerin dinsel kimliklerini belli edecek kıyafetler giymelerini zorunlu hale getirmiş, ayrıca ata binmelerini, silah taşımalarını yasaklamıştır (Abdurrahman Şeref, 1980: 56). Bununla beraber Osmanlılarda genel olarak kültürel çoğulluk ve çeşitlilik kabul edilmiştir ve her bir dinsel ve etnik grup kendini ifade edebilmiş, elde ettiği temsil hakkını kullanabilmiş ve kendi etnik veya dinsel kimliğini/kültürünü yaşayıp yaşatabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel mirası üzerine inşa edilmiş bir devlet olarak Osmanlı'dan çokkültürlü (çoketnili, çokdilli ve çokdinli) bir kültürel yapıyı devralmıştır. Ulusdevlet (veya devletulus) olması hasebiyle ülkenin çokkültürlü yapısını Osmanlı dönemindeki kadar benimsememiş; hatta tersine kültürel çoğulluğu reddetmiş olsa da gerçekte ülkedeki kültürel/etnik çeşitlilik varlığını sürdürmüştür. 2000'lerin başında etnik ve dinsel çeşitlilik büyük ölçüde azalmış olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti devleti hâlâ çokkültürlü bir ülkedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türkiye'deki kültürel çoğulluğu kabul etmek konusunda gönüllü davranmamaktadır.

Yaklaşık yüz yıldır Türkiye'de yaşanan siyasi sancıların nedenlerinden biri de Türkiye Devleti'nin vatandaşlarının çokkültürlü özelliğini kabul etmeyişi ve ülkenin çokkültürlüğüyle barışık olmamasıdır. Peter A. Andrews (1992) yaptığı araştırmada Türkiye'de 47 etnik grup tespit etmiştir. Bu rakam her bir inanç grubunu da etnik kimliğe dahil ettiği için abartılı bulunabilir. Fakat gerçek şu ki Türkiye'de hâlâ çok sayıda etnik ve dinsel gruplar varlığını sürdürmektedir. Bunlardan bazıları yoğun bir asimilasyon politikaları sonucu (ki bu asimilasyon/entegrasyon süreci "gönüllü" de olabilir) kültürel kimliklerini unutmuş görünmektedirler. Bu kültürel çeşitlilik, sıkça vurgulandığı gibi Türkiye'nin kültürel zenginliğini de göstermektedir. Ancak gerçekte var olan ama resmi olarak yok sayılan bu çeşitlilik ve farklılığın Türkiye açısından gerilimli bir ortamın yaşanmasına neden olduğu da görülmektedir. İşte bu gerilimin azaltılması ve toplumsal barışın tesis edilmesi için hem Türkiye'deki hem de genel olarak dünyadaki kültürel çoğulluğun ve zenginliğin kabul edilmesi, bireylere aktarımının sağlanması Türkiye için önemli bir adım olabilir. Bu bağlamda eğitim, Türkiye'nin/Anadolu'nun kadim tarihinden gelen kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini Türkiye'de yaşayan bütün insanlara anlatmanın önemli bir yolu olabilir. Kültürle, kültürel çeşitlilikle ve kültürün bütün boyutlarıyla ilgili bir disiplin olarak antropoloji, hem dünyadaki kültürel çeşitliliği hem de Türkiye'nin kültürel zenginliğini öğrencilere etkili bir biçimde aktarabilir.

Antropoloji çokkültürlülüğe bir olgu olarak, bir toplumun, devletin, ülkenin gerçeği olarak bakar ve buna göre değerlendirir. Bu anlamda antropolojinin çokkültürlülüğe yaklaşımı çokkültürlülük politikaları tartışmalarından farklıdır (antropoloji ile çokkültürlülük ilişkisi hakkında bkz Turner 1993). Dolayısıyla antropoloji kültürel çeşitliliği ve kültürel çoğulluğu, çokkültürlülüğün yararları ve zararları gibi politik/ideolojik dikotomilerden uzak bir yaklaşımla inceler. Bir disiplin olarak antropolojinin çokkültürlülüğü/çokkültürcülülüğü savunmak gibi bir hedefi ve amacı olamaz. Antropoloji bir toplumun, özelde "birkültürlü" olduğunu iddia eden ancak özde çokkültürlü bir yapıya sahip olan ulusdevletlerin ve elbette bir bütün olarak dünyanın çokkültürlü olduğu gerçeğini örnekleyerek gösterir. Dahası antropoloji insanla diğer canlılar ve bütün doğa arasında organik bir ilişki bulunduğuna, insanın biyokültürel bir varlık olduğuna dikkat çekerek insanın doğayla barışık yaşamasını sağlayabilir. Öğrencilere bu bilgileri aktaran

önemli ayaklarından biri de resmi eğitim ve öğretim kurumları olan okullardır.

Sonuç ve Öneriler: Okullarda Antropoloji Dersi

Antropoloji dersi öğrencilere genel anlamda kültürün ne olduğunu anlatır; öğrencilerin kültüre bütüncül olarak bakmasını sağlar. Bu ders sayesinde öğrenci dünya üzerinde birbirinden farklı inançlara sahip, farklı dilleri konuşan, farklı gelenek ve göreneklerle yaşayan, farklı renklerde ve farklı etnik kökenlere sahip çok sayıda toplum/kültür olduğunu; bunların her birinin bir diğerinden daha üstün, daha değerli olmadığını; tersine her bir kültürün kendi içinde bir değeri ve saygınlığı bulunduğunu kavrar. Öğrenci birey olarak bütün farklılıklara saygı göstermek gerektiğini öğrenebilir. Ayrıca bu dersi alan öğrenci, yüzde yüz saf bir toplum olmadığını, her toplumda ve her devlette farklı etnik, dinsel, dilsel kimliğe sahip bireylerin yaşadığını da öğrenir. Kendi yakın çevresinde, ülkesinde, mahallesinde, okulunda ve sınıfında kendisinden farklı etnik, dilsel, dinsel kökenden gelen insanların bulunabileceğini, onların da kendisiyle eşit haklara sahip olduğunu, her bir bireyin ve topluluğun farklılıklarına saygı göstermesi gerektiğini kavrayabilir. Kültürün tekboyutlu olmadığını, sürekli olarak değiştiğini, farklı kültürlerin birbirlerini etkilediklerini, dolayısıyla kendi kültürünün de saf ve biricik olmadığını öğrenir ve bunu içselleştirir.

Özellikle milliyetçi ideolojinin ön plana çıktığı ulusdevletlerde toplumun kendi milli değerlerini diğerlerinden üstün görme eğilimi ağır basar. Bu tür devletlerde milli/etnik kimliğin kutsandığı devletlerde/toplumlarda diğer milli/etnik kimlikler ötekileştirilir; bireyin ve toplumun kendi milli kimliği ve kültürüyle övünmesi beklenir. Bireyin ve toplumun kendi kültürel/etnik kimliğiyle övünmesinin bir zararı olmayabilir ancak bu övünç kendini beğenmeye ve başkalarını aşağı görmeye, düşmanlaştırmaya dönüştüğünde sorun çıkar. Antropoloji dersi bireye bir özdeşim kurarak başkalarının da kendi dinsel, dilsel, etnik, vs. kimliğiyle övünmesini anlayışla karşılamasına katkı sunabilir. Kültürler arasında bir hiyerarşi kurmaz, insanların renklerine, dillerine, dinlerine ve geldikleri bölgelere bakarak ayırım yapmaktan kaçınabilir. Bu amaçla:

1) İlköğretimlerde: İlköğretimden yükseköğretime kadar verilecek olan antropoloji dersi farklı kültürleri tanımada ve farklılıklarla barışmada önemli bir fırsat sunacaktır. Ancak ilköğretimde antropoloji başlığıyla bir ders olamayacağına göre, bu dersin içeriği düzeye uygun olarak çeşitli "sosyal" dersler içine serpiştirilebilir. İlköğretim ders kitaplarına yukarıda sayılan kültürel nitelikler uygun ifadelerle yerleştirilebilir. Bunun için de Talim Terbiye Kurulu, Ders Kitabı İnceleme Komisyonu'na antropologlar görevlendirilebilir. Kitaplara devletlerin ve toplumların çokkültürlü olduğu ve bir toplumda farklılıkların doğal karşılanması gerektiğini yazmak yeterli olmayacağı için ayırımcılığı, ötekileştirmeyi teşvik eden ifadeler ve görsellerin müfredattan ve ders kitaplarından temizlenmesi gerekir. Bu aşamada da antropologlardan yardım ve destek alınabilir.

2) Ortaöğretim kurumlarında: Ortaöğretim kurumlarında ise antropoloji bağımsız ve zorunlu bir ders olarak okutulabilir. Bu ders 10-12 sınıflardan birinde verilebilir. Özellikle ergenlik çağında olan ve "ben"i, "biz"i ön plana çıkarmaya meyilli gençler için böyle bir ders ufuk açıcı olacaktır. Doğal olarak bu eğitim ve öğretim aşamasında okutulan kitaplardaki özcü, farklılıkları ötekileştirici, düşmanlaştırıcı ifadeler ayıklanmalıdır.

Bu noktada ortaöğretimde zaten derslerin çok ve yoğun olduğu, dolayısıyla yeni bir dersin öğrenciye yeni yükler getireceği eleştirisi getirilebilir. Gerçekten de öğretim kurumlarında ders yükünün oldukça fazla olduğu söylenebilir. Bu sorunun çözümüne yönelik şu öneriler sunulabilir:

Birincisi, resim ve müzik gibi yeteneğe bağlı uygulamalı dersler bütün sınıflarda bütün öğrencilere zorunlu kılınmayabilir. Seçmeli yapılacak bu yetenek derslerini o alanda yetenekli olan öğrenciler tercih edebilir. Böylece farklı derslere yer açılabilir.

İkincisi ortaöğretimde edebiyat, Türk dili, edebi metinler, edebiyat tarihi, güzel konuşma ve yazma, kompozisyon gibi dersler işlenmektedir. Bazı sosyal alan sınıflarında bu dersler haftada on saati geçebilmektedir. Özellikle edebiyat, edebiyat tarihi, edebi metinler gibi dersler neredeyse birbirinin tekrarı gibidir. Ayrıca Türk dili, kompozisyon, güzel konuşma ve yazma gibi dersler ilköğretim birinci kademeden üniversiteye kadar sürekli tekrarlanmaktadır. Üstelik ilköğretimden üniversiteye kadar aynı konular işlenmekte, örnekler bile değişmemektedir. Öğrenciler de öğretmenler de bunun sıkıntısını yaşamaktadırlar. Bu derslerin haftalık saatleri azaltılabilir; böylece antropoloji dersine haftada iki ders saati ayrılabilir.

Yükseköğretimin bütün fakültelerinde ve yüksekokullarında her bölüme antropolojiye giriş dersi verilebilir. Hâlihazırda bazı üniversitelerin edebiyat ve fen edebiyat fakültelerinde bazı bölümler antropolojiye giriş derslerini seçmeli olarak vermektedirler. Bu daha da yaygınlaştırılabilir. Diğer fakültelere de bu ders konabilir. Tecrübeler göstermiştir ki bu dersi alan öğrencilerin farklı toplumlara ve kültürlere yaklaşımı olumlu yönde değişmektedir. Farklı toplumları ve farklı kültürleri tanıyan öğrenci, bu farklılıkları doğal karşılamakta, daha önce çeşitli kaynaklardan edindikleri önyargılardan sıyrılmakta ve farklı etnik, dinsel ve dilsel kültürlere saygı göstermektedirler.

Bu konuda eğitim fakülteleri büyük önem arz etmektedir. Özellikle eğitim fakültelerinin tarih, sosyoloji, psikoloji, Türkçe, edebiyat gibi sosyal bölümler başta olmak üzere bütün bölümlerinde antropoloji dersine ağırlık verilebilir. Bu fakültelerde okuyan öğretmen adayı, toplumların çeşitli kültürlerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ve kültürel çoğulluğun doğal olduğunu bilmeli ve bunu içselleştirebilmelidir. Nitekim araştırmalar birden fazla etnik, dilsel ve dinsel kültürün veya kimliğin bir arada bulunduğu yerlerde öğretmenlik yapan kişilerin bir süre sonra kültürel çoğulluğu benimsediğini göstermiştir. Ancak Türkiye'de tersi durum da geçerlidir: Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini bilmeyen ya da okulda verilen özcü eğitimden etkilenen öğretmenler gittikleri yerlerde ya uyum sorunu

yaşamaktadırlar ya da farklı etnik ve dinsel kültürel kimliğe sahip olan öğrencilerine önyargılı yaklaşmaktadırlar (Farklı etnik kimliğe sahip olmalarından dolayı öğretmenlerinden şiddet gören ve ayırımcılığa tabi tutulan kişilerin bu tür anıları için bkz. IV. Demokratik Eğitim Kurultayı, 2005: 230-236). Öğretmenlerin Türkiye gibi bir ülkede bir gün öğretmen olarak atanacakları yerlerde farklı etnik kökenden gelen, farklı dil konuşan ve farklı dini kimliğe sahip öğrencilerle karşılaşmaları büyük bir olasılıktır. Hem dünyanın birçok ülkesinde hem de Türkiye'de birbirinden az çok farklı kültürlerin var olduğu bilen bir öğretmen, farklı bir ortama girdiğinde "kültür şoku" yaşamayacak veya bunun bilincinde olarak "şok"u daha kolay atlatabilecektir. Daha da önemlisi öğretmen, öğrencilerine de kültürel çeşitliliğin ve farklılığın doğal olduğunu öğrencilerine de aktarabilecektir.

Burada antropoloji dersiyle ilgili önerilenler çeşitli eleştirilere tabi tutulabilir. Bu makale bir anlamda bu konuda bir tartışma açmayı amaçlamaktadır. Eleştirilerden biri antropolojinin merkeze alındığı, başka bir ifadeyle "antropolojisentrik" bir yaklaşımla bütün bir eğitime antropoloji dersi odaklı bakıldığı şeklide olabilir.

Burada önerilen bilgilerin pekâlâ sosyoloji, felsefe, tarih, coğrafya, din kültürü ve ahlâk bilgisi gibi derslerle de verilebileceği söylenebilir. Ama nasıl ki bu derslerden her biri bağımsızdır ve bu alanlar birbirlerinden yararlansalar da tam olarak birbirlerinin alanına girmezler, antropoloji için de aynı şey geçerlidir. Antropoloji yukarıda vurgulandığı gibi esas olarak kültür, kültürel çeşitlilik ve kültürlerin alışverişi, değişmesi, değişmemesi, yayılması gibi kültürel süreçleri farklı örnekler vererek, ancak kültürlere olumlu veya olumsuz değer atfetmeden inceleyen/açıklayan bir disiplindir. Bu yönüyle diğer derslerden ayrılır. Diğer yandan antropoloji, sosyoloji, tarih, din kültürü, coğrafya, edebiyat, psikoloji vb. derslere yardımcı olabileceği gibi onlardan yardım da alır. Ancak bilindiği gibi Türk milli eğitiminde Tarih dersleri genellikle Türk tarihini ve övgüsünü, din kültürü ve ahlak bilgisi genellikle İslam/Hanefi tarihini ve övgüsünü yapmakta dahası farklı milletleri, etnik ve dini grupları ötekileştirmektedir (bkz. Çapar, 2006; Copeaux, 1998; Ders Kitaplarında İnsan Hakları, 2003). Bu dersleri veren öğretmenler, ilköğretimden yükseköğretime kadar ders kitaplarındaki bilgilerle yetiştiklerinden ve endoktrine edildiklerinden bu yanlı ve yanlış bilgileri fark etmede yetersiz kalabilmekte, bazen de bunları doğru bilgiler olarak kabul edebilmektedirler. İşte antropoloji eğitimi hiç değilse sonraki kuşaklarda bu tür ötekileştirici ve düşmanlaştırıcı bilgilerin yanlışlığını gösterip, dünyaya ve kültürlere daha geniş bir perspektiften bakabilen bireylerin yetişmesine katkıda bulunabilir.

Politika ve sonuçlarından dolayı birçok tarafça tartışılan çokkültürlülüğe ilişkin olarak Parekh (2002: 427) şu değerlendirmeyi yapar: "çokkültürlülüğü planlı programlı bir içeriğe sahip politik bir öğreti olarak, ya da insan ve dünya hakkında felsefi bir kuram olarak değil, insan yaşamına bakış açısı olarak görmek en iyisi olacaktır." Çokkültürlülüğü "insan yaşamına bakış açısı olarak görmek" için bir olgu olarak çokkültürlülüğü "çokkültürlülük politikalarının liberal uygulama ve

sonuçları" tartışmaları dışında ve bu tartışmalardan bağımsız bir şekilde antropolojik olarak ele alıp kültürel çoğulluk ve çeşitlilik bağlamında değerlendirmek daha anlamlı ve sonuç alıcı olabilir. Genel olarak dünyadaki özel olarak da herhangi bir ülkedeki kültürel çeşitliliği bütün insanlığın ortak değeri ve zenginliği olarak kabul etmek insanların ortak bir değerde buluşmasını kolaylaştırabilir. Kültürleri çeşitli yönleriyle incelerken kültürler arasında herhangi bir değerler hiyerarşisi koymayan antropoloji, kültürlerin birbirine benzemeleri kadar birbirlerinden farklı olmalarının da doğal olduğunu; kültürlerin birbirlerini etkileyebilecekleri gibi kendi iç dinamikleriyle de değişebileceklerini açık bir şekilde göstermiştir. Özellikle okullarda okutulacak bir antropoloji dersi bu özgün yanıyla toplumsal barışa önemli katkılar sunabilir.

Kaynaklar

IV. Demokratik Eğitim Kurultayı I Cilt (2005) Küçüker, Erdal (Ed), Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.

Abdurrahman Şeref (1980). Tarih Söyleşileri (Musahabe-i Tarihiye), (Sadeleştiren: Mübeccel Nami Duru), İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.

Altaş, Nurullah (2003). Çokkültürlülük ve Din Eğitimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ameny-Dixon, Gloria M. (2011). "Why Multicultural Education Is More Important in Higher Education Now than Ever: A Global Perspective", http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Ameny-Dixon,%20Gloria%20M.%20Why%20Multicultural%20Education%20is%20More%20Important%20in%20Higher%20Education%20Now%20than%20Ever.pdf, (tarih: 28.7.2011).

American Psychological Association (APA) (2002). "Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists" http://www.apa.org/pi/oema/resources/policy/multicultural-guidelines.aspx# (5.8.2011).

Andrews, Peter Alford (1992). Türkiye'de Etnik Gruplar, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Ant Yayınları.

Asad, Talal (Ed.) (2008). Antropoloji ve Sömürgecilik, (Çev. Ayşe Karınca), Ankara: Ütopya Yayınları.

Banks, James A. (2006). Race, Culture, and Education, London and New York: Routledge.

Copeaux, Etienne (1998). Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine (Çev.; Ali Berktay), İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çapar, Mustafa (2006). Türkiye'de Eğitim ve "Öteki Türkler", Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları (2003). B. Çotuksöken, A. Erzan ve O. Silier (Eds.) İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Eriksen, Thomas Hylland (2002). Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış, (Çev. Ekin Uşaklı), İstanbul: Avesta Yayınları.

Gutmann, Amy (1996). "Giriş" (Ed. Emy Gutmann), Çokkültürcülük (Çev. Komisyon),

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 24-41.
Habermas, Jürgen, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak: Siyaset Karamı Yazıları, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Leistyna, Pepi (2002), Defining and Designing Multiculturalism: One School System's Efforts New York: State University of New York.
Maksudyan, Nazan (2005). Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi: 1925-1939, İstanbul: Metis Yayınları.
Motani, Yoko (2001). The Role of Education in a Multicultural Society: The Theoritical of Foundations of Mainstream Multicultularism and Their Implications for Educational Policies, Unpublised dissertation, Deparmant of Theory and Policy Studies in Education Ontario Institute for Studies in Education of the Universty of Toronto.
Önder, Ali Tayyar (2007). Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler, Ankara: Fark Yayınları.
Özbudun, Sibel ve Demirer, Temel (2006). Avrupa Birliği ve Çokkültürcülük Yalanı, Ankara: Ütopya Yayınevi.
Parekh, Bhikhu (2002). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, (Çev. Bilge Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınevi.
Petrozza, Julia (2002). "Critical Multicultural Education and Media", D'youville College, http://www.teachingliterature.org/teachingliterature/pdf/multi/mulitcultural_education_media_petrozza.pdf, (tarih: 7.10.2011).
Rockfeller, Steven C. (1996). "Yorum", (Ed. Emy Gutmann) Çokkültürcülük, (Çev. Komisyon), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 95-105.
Schnapper, Dominique (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki, (Çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Timur, Feridun (2011). "Çokkültürcülük: Modern Ulus-Devlet Projesine Bir Alternatif mi?" http://www.gridergi.com/sosyoloji/cokkultur.htm (tarih: 5.10.2011).
Turner, Terence (1993) "Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It?" Cultural Anthropology, Vol. 8, No. 4: 411-429.
Tekinalp, Şermin (2005). "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", Journal of İstanbul Kültür University, 2005/1: 75-87. http://www.iku.edu.tr/TR/iku_gunce/C3S1Sosyal/75.pdf (tarih: 19.7.2011).
Torres, Carlos Alberto (1998). Democracy, Education and Multiculturalism: Dilemmas of Citizenship in a Global World, http://www.international.ucla.edu/lac/cat/ciepre.pdf, (tarih: 03.10.2011).
Tylor, Charles (1996). "Tanınma Politikası" (Ed. Emy Gutmann), Çokkültürcülük, (Çev. Komisyon), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 42-84.
Vatandaş, Celalettin (2002). Çok Kültürlülük, İstanbul: Değişim Yayınları.
Yazıcı, Sedat, Başol, Gülşah ve Toprak, Güleç (2009). "Öğretmenlerin Çokkültürlü Eğitim Tutumları: Bir Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışması" Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 37: 229-242.], http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/200937SEDAT%20YAZICI.pdf (tarih: 26.9.2009).
Yavuz, Güler ve Anıl, Duygu (2010). "Öğretmen Adayları İçin Çok Kültürlü Eğitime Yönelik

Tutum Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey http://www.iconte.org/FileUpload/ks59689/File/227.pdf (tarih: 228.2011).
http://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism (tarih: 03.10.2011).
http://en.wikipedia.org/wiki/Multicultural_education (tarih: 03.10.2011).

Özet

Çokkültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi

Çokkültürlülük 1970'lerden bu yana başta Amerika ve Avrupa olmak üzere geniş bir alanda hem tartışılmakta hem de bir politika olarak uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu tartışmalarda çokkültürlülüğün olumlu yanı olduğu kadar olumsuz yanına da vurgu yapılıyor. Özellikle son yıllarda çokkültürlülük politikalarının "micromilliyetçilikleri" beslediği, bunun da kanlı bir biçimde bölünmelere ve parçalanmalara neden olduğu iddia edilmektedir. Fakat hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle eleştiriye tabi tutulan çokkültürlülük politikalarından bağımsız olarak bir de antropolojik anlamda bir çokkültürlülük (kültürel çoğulluk/çeşitlilik) gerçeği vardır. Antropolojik araştırmaların gösterdiği gibi içinde ulusdevletlerin de bulunduğu birçok ülke, tarihi, coğrafi, etnik, dinsel ve genel anlamda kültürel nedenlerle "kendiliğinden" çokkültürlüdür.

Bir ülkede farklı etnik, dinsel ve dilsel grupların varlığının kabul edilmemesi durumunda ülkedeki farklı kültürel topluluklar arasında ya da varlığı kabul edilmeyen kültürel gruplarla devlet arasında çatışmaları da içeren büyük sorunlar yaşanabilmektedir. Devletlerin kendi içindeki çokkültürlülüğü veya antropolojik anlamda kültürel çeşitliliği kabul etmesi ve bunu eğitim yoluyla topluma aktarması, sorunun çözümü yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Batılı anlamda çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitim politikaları tartışmalarından bağımsız olarak bir ülkede farklı kültürlerin varlığını tanımak ve farklılıklara saygı göstermek açısından çokkültürlü bir eğitim benimsenebilir ve bu anlamda hiçbir kültürün bir başkasından "üstün" ya da "alçak" olmadığını vurgulayan çağdaş antropolojik yaklaşımdan yararlanılabilir.

Bir ülkedeki farklı kültürleri tanımanın ve tanıtmanın bir yolu da ortaöğretimden yükseköğretime kadar okullara antropoloji dersi koymaktır. Bu dersi alan bireyler farklı kültürleri tanıma fırsatı bulabilecekleri gibi kültürel farklılıkların doğal olduğunu kabul edebilir ve bütün farklı kültürlere saygı gösterebilir. Bu anlamda çokkültürlü bir yapıya sahip olan Türkiye'de antropolojinin okullarda ders olarak okutulması, bireylerin hem Türkiye hem de dünya kültürlerini tanımalarına ve ayrıca uzun vadede toplumsal barışın tesis edilmesine önemli katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Çokkültürlülük, çokkültürlü eğitim, antropoloji dersi, eğitim, kültür

Abstract

The Significance of Anthropology in a Multicultural Society

Multiculturalism has been both widely debated and implemented as a policy since 1970s especially in America and Europe. In these debates, negative aspect as well as positive aspect of multiculturalism is underlined. Especially in recent years, it is argued that multicultural policies foster "micronationalisms" and it leads to bloody separations and disintegrations. However, apart from multicultural policies which is subjected to positive and negative criticisms, there is also a reality of multiculturalism (multicultural diversity) in the anthropological sense. As anthropological studies indicate, many countries some of which are nation-states are "inherently" multicultural because of historical, geographical, ethnic, religious and generally cultural reasons.

In case that existence of different ethnic, religious and linguistic groups is not recognized in a country, there would be great problems including conflicts among different cultural groups in the country or conflicts between cultural groups the existence of which is not recognized and the state. States' approving of multiculturalism in themselves or multicultural diversity in the anthropological sense and transmitting it to society via education can be considered as a crucial step in the way leading to solution. Apart from debates of western multiculturalism and multicultural education policies, a multicultural education can be adopted in a country in terms of recognizing different cultures and respecting differences, and in this sense modern anthropological approach, which emphasizes that no culture is "superior" or "inferior" to another, can be used.

Another way of recognizing and presenting different cultures is to teach anthropology at schools from secondary school to higher education. Individuals taking this class would have the chance to know different cultures and they would consider cultural differences as natural and respect all different cultures. In this sense, teaching anthropology as a class in schools in Turkey, which has a multicultural structure, would help individuals to know cultures in both Turkey and the world and moreover would contribute to the establishment of social peace in the long run.

Key words: multiculturalism, multicultural education, anthropology course, education, culture